

Opbrengsten interviewronde, samenvatting

(Door: Marieke Zwaving, gemeente Groningen, penvoerder LEGrO)

I. Inleidend

Het project LEGrO is een vierjarig, door ZonMw gefinancierd leernetwerk, dat kennis vergaart over het overkoepelende thema 'gezonde leefomgeving'. Het consortium bestaat uit partners afkomstig uit de beleidspraktijk (gemeenten, GGD), kennisinstellingen (RUG, Hanzehogeschool en UMCG), Vereniging Groninger Dorpen en Healthy Ageing Network Northern Netherlands.

LEGrO organiseert leernetwerkbijeenkomsten op het gebied van drie subthema's:

- spelen, bewegen ontmoeten;
- gezonde voedselomgeving;
- de sociale implicaties van rookverboden

en brengt de kennis uit de werelden van beleid, praktijk en (toegepaste) wetenschap bijeen. Naast de leernetwerkbijeenkomsten organiseert LEGrO in samenwerking met de Werkplaats Sociaal Domein Noord van de Hanzehogeschool maandelijkse webinars over bredere onderwerpen die het overkoepelende thema gezonde leefomgeving raken.

Het ZonMw-project bevindt zich na drie jaar in een afrondende fase. In dit laatste jaar van het project brengen we de leeropbrengsten in kaart, delen we deze op 3 november a.s. in een eindsymposium en blikken we vooruit naar de toekomst.

Doel van de interviewronde langs de tien Groninger gemeenten is om op te halen wat het project de gemeenten heeft gebracht (*evalueren*) en wat de belangrijkste vraagstukken/focuspunten voor de toekomst zouden moeten zijn (*vooruit kijken*). Na afloop van dit vierjarige leernetwerk *borgen* we de opbrengsten binnen de regionale samenwerking Gezond Groningen en specifiek binnen het programma Veilige en Gezonde Leefomgeving, actielijn 2 van het Regioplan Gezond Groningen.

II. Samenvattend

1. Wat heeft het leernetwerk opgeleverd?

Dé winst/leeropbrengst van LEGrO is dat het thema gezonde leefomgeving (en eigenlijk breder Health in and for all Policies) op de agenda van de deelnemende gemeenten staat of komt. LEGrO zocht en vond binnen de regio Groningen verbinding op de drie subthema's. Nu moeten we als regio een antwoord formuleren op de vraag hoe het onderwerp Veilige en gezonde leefomgeving in de toekomst gezamenlijk vormgeven, binnen Actielijn 2 van het Regioplan Gezond Groningen en in lijn met het MJP van de GGD, de Omgevingswet, de Omgevingsvisies en Nij Begun.

LEGrO vormde een mooie voorbereiding op GALA en leidde tot bewustwording bij alle gemeenten dat de ook de fysieke omgeving een belangrijke gezondheidsdeterminant is die uit vele facetten bestaat en alle beleidsterreinen raakt. LEGrO reikt handvatten aan om gezondheid bij andere beleidsterreinen op de agenda te krijgen, het leernetwerk biedt goede voorbeelden.

Het leernetwerk is bekend bij alle gemeenten, ook bij de vier gemeenten die geen partners in het ZonMw-consortium zijn. De thema's van LEGrO worden relevant gevonden.

Alle gemeenten hebben grote waardering voor het organiseren van leernetwerksessies dichtbij huis. Landelijke bijeenkomsten over een gezonde leefomgeving zijn voor veel Groninger gemeenten vaak ver weg en de landelijke kennis is niet altijd regionaal toepasbaar. De thema's van LEGrO sluiten goed aan bij de uitdagingen en beleidsontwikkelingen waar de Groninger gemeenten voor staan. De handreikingen die LEGrO sessies opleverden zijn leerzaam. Het levert toepasbare kennis op (te gebruiken als 'naslagwerk') die gemakkelijk is over te dragen aan uitvoeringsorganisaties. Het helpt om scherp te krijgen in uitvoeringsplannen van gemeentes, keuzes te maken, sturing en richting te geven in het denken over het brede thema Veilige en gezonde leefomgeving. Netwerk Gezond Groningen kan worden geraadpleegd als 'databank'

Het leernetwerk levert ook de overtuiging op dat je er als gemeenten samen meer kunt doen om handelingsperspectieven te ontwikkelen. Voor het vervolg van LEGrO bespreken we op 12 juni a.s met alle gemeenten de uitkomsten van de interviewronde op basis waarvan we de ingrediënten voor het programma Veilige en gezonde leefomgeving vanaf 2026 verzamelen. Dit programma zal onderdeel zijn van de regionale samenwerking Gezond Groningen.

Het merendeel van de geïnterviewde gemeenten legt prioriteit bij tegengaan van middelengebruik en het reduceren van overgewicht. Gezonde voedselomgeving vinden veel gemeentes nog een lastig onderwerp. Gemeenten Groningen en Westerkwartier vormen hier een uitzondering op met een Voedselvisie en voedselbeleid. De overige gemeenten vinden dat vooral de rijksoverheid hier een taak in heeft, de invloedssfeer van gemeenten is beperkt. De urgentie om hier als gemeente iets aan te doen wordt bestuurlijk minder gevoeld. Het thema voedselomgeving is nog geen onderdeel van beleid van alle Groningse gemeenten maar LeGro zorgt wel voor meer bewustwording dat dit een belangrijk thema is en voor de wens om gezamenlijk de mogelijkheden die wet- en regelgeving biedt in kaart te brengen. Hiervoor kijkt men met name naar de rijksoverheid en naar de uitkomsten van het onderzoek van de AJSPH naar aanvullende wet- en regelgeving om de ongezonde leefomgeving te kunnen aanpakken. De eerste resultaten worden aan het einde van dit jaar verwacht.

2. Huidig beleid gemeenten in relatie tot de thema's van het leernetwerk

Algemeen: het beleid binnen gezondheidsdomein is gefragmenteerd en raakt een veelheid van onderwerpen, een overkoepelende visie ontbreekt vaak. Gezonde voedselomgeving heeft op dit moment bij het merendeel van de Groninger gemeenten weinig (bestuurlijke) prioriteit, ambtelijk is er wel de wens voor beleidsontwikkeling. Het ontbreekt echter aan middelen en tijd. Het valt of staat dus met de eigen inzet op een thema en het enthousiasme

van mensen. De enthousiaste groep mensen vind je wel tijdens de georganiseerde LEGrO bijeenkomsten, dan komen beleid en uitvoering bij elkaar.

Het onderwerp *fysieke leefomgeving* is nogal versnipperd ingericht binnen gemeenten en wordt vanuit verschillende sectoren en wethouders aangevlogen. Ook qua mensen en inzet (coördinatie en uitvoering). Dat geldt ook voor de onderwerpen van LEGrO. De opbrengsten van LEGrO in de beleidspraktijk zijn vaak relevant voor 10 a 15 partijen binnen de gemeenten. Het is noodzakelijk op alle niveaus te schakelen.

Er bestaan grote verschillen tussen de verschillende dorpen binnen één gemeente. Het verdwijnen van voorzieningen heeft zijn weerslag op de leefbaarheid. Niet elk dorp heeft een huisarts. Er zijn veel initiatieven om de zelf- en samenredzaamheid te versterken m.b.t. zorgcoöperaties, dorpsondersteuners om bijv. de grens tussen het informele en formele (zorg)netwerk te verkleinen. Zorgzaam Usquert wordt genoemd als voorbeeld. In zijn algemeenheid geldt: hoe dichterbij de stad Groningen, hoe welvarender de gemeente c.q. het dorp

Bij beleidsontwikkeling en uitvoering zijn in een aantal gemeenten de leeropbrengsten meegenomen. Gemeentes maken binnen het brede thema gezondheid verschillende keuzes. Het merendeel van de gemeentes heeft GALA richting sport en bewegen ingezet, i.s.m. met onderwijs (dynamische schooldag en inrichting (school)pleinen). Binnen het thema rookvrije omgeving haken gemeenten aan bij wat landelijk en regionaal in het kader van Een Rookvrije Generatie wordt aangereikt. Hierbij wordt ook gebruik gemaakt van de kennis en inbreng van de GGD.

De Gezonde Huiskamerbus is een goed instrument om in gesprek te komen met inwoners en de bus wordt vaak ingezet. Een aantal gemeenten kwam op het idee de bus te gebruiken naar aanleiding van Leernetwerksessie van LEGrO waarbij de bus op scholen werd ingezet. GGD en HANNN ondersteunen hierbij.

Ook het door de Aletta Jacobs School of Public Health georganiseerde symposium over 'Het Kinderwetje van Van Houten' wordt als aansprekend voorbeeld genoemd, waarin door gezondheidseconoom Jochen Mierau werd belicht dat ongezondheid een verdienmodel is, c.q. wat de krachten zijn waar we tegenin moeten zwemmen. Strikt genomen was dit geen 'LEGrO-sessie' maar het raakt aan de thematiek en werd door Aletta vanuit het regionale netwerk Gezond Groningen, programma Veilige Leefomgeving, actielijn 2 georganiseerd, dus in die zin raakt het wel degelijk aan LEGrO.

3. Belemmeringen

Vanwege personele krapte en wisselingen lukt het de gemeenten niet om bij alle leernetwerksessies aanwezig te zijn. Gemeenten krijgen veel onderwerpen op hun bordje en er wordt veel ontwikkeld in de regio: Sociale Agenda, Economische Agenda, NPG, Regiodeals, IZA, GALA etc. Het is dus lastig te benoemen in hoeverre LEGrO heeft bijgedragen aan de netwerksamenwerking, ook lastig te beoordelen vanwege de personele wisselingen.

Bijna alle gemeenten noemden de (reis)afstanden binnen de provincie als belemmering, het

kost tijd om elkaar fysiek op te zoeken. Ondanks de inspanning om de leernetwerksessies aan een andere activiteit te koppelen, blijven het veel reisbewegingen. De maandelijkse webinars worden dan ook zeer gewaardeerd. Ondanks de reisafstanden benadrukken alle gemeenten het belang van het organiseren van fysieke leernetwerkbijeenkomst en is er een brede wens om dit netwerk te continueren en te blijven leren van andere gemeentes: onder de voorwaarde van het vaststellen van gezamenlijke concrete doelen zoals dat nu ook binnen Gezond Groningen het geval is.

4. Kansrijk

Door IZA en de regionale samenwerking binnen Gezond Groningen is de samenwerking hecht.

De maandelijkse webinars van de Werkplaats Sociaal Domein Noord worden goed beoordeeld en ook goed bezocht. Gemeenten zouden het jammer vinden als dit na afloop van het ZonMw-project stopt.

Kansrijk zijn de nog verder te maken verbindingen met Meerjarenprogramma NPG, Nij Begun, Omgevingsvisies, NPG, onderzoek wet- en regelgeving van Aletta en ECOTIP en GO! Noord.

5. Rol GGD

De goede rol die de GGD binnen LEGrO en de regio Groningen speelt wordt regelmatig genoemd.

6. Conclusie:

De meeste handelingsperspectieven zijn toepasbaar maar een concrete vraag blijft hoe je het ruimtelijke domein laat aansluiten op gezondheidsthema's. We hebben in dit kader gesproken over de *GO! Noord-Methodiek*, een gevalideerde stapsgewijze methode van onder meer het RIVM, GGD en Hanzehogeschool Groningen om de leefomgeving samen met bewoners gezonder te maken.

Door het Leernetwerk LEGRO en Groningen Gezond Groningen is er nu een vruchtbare voedingsbodem (die er voorheen niet was) om deze methode nadere te verkennen met de Groninger gemeenten. Over de kansen en mogelijkheden is een overleg met de Hanzehogeschool getsart (met de lectoraten Noorderruimte en Gezonde Stad). Tijdens de interviews hebben we gepeild of de Groninger gemeenten behoefte hebben om de methode nader te verkennen. Dat blijkt het geval en dit gaan we organiseren.

Bij het verkennen en werken met de methodiek kunnen studenten van de Hanzehogeschool worden ingezet en kan er gebruik worden gemaakt van de expertise van de GGD en de vanuit NoorderRuimte betrokken lectoren Elles Bulder en Jeannette Nijkamp. Dit gaan we binnen LEGrO verder uitwerken. Een idee is om hieromtrent een leersessie te organiseren tijdens het slotsymposium over de leeropbrengsten van LEGrO in november van dit jaar.

III. Evalueren

1. Urgente thema's

Leefstijl in relatie tot leefomgeving heeft hoge prioriteit bij de Groninger gemeenten. Er is een bovengemiddeld aantal mensen met overgewicht en obesitas in veel Groninger gemeenten hebben een ander assortiment dan bijvoorbeeld in Haren. Ook de norm wat 'te zwaar' is, is veranderd. Het is normaal om overgewicht te hebben, ook ouders, leerkrachten, zorgverleners hebben overgewicht. Dat maakt een gesprek over leefstijl in relatie tot leefomgeving lastig.

Oost Groningen is qua gezondheidsverschillen het slechtste gebied van NL, zoals weer bevestigd in de Jeugdmonitor GGD en VTV24. Thema's: mentale gezondheid, roken, bewegen, dus raakvlakken met alle LEGrO thema's. De urgentie om het thema veilige en gezonde leefomgeving integraal aan te pakken wordt gevoeld. Hoop dat Nij Begin met een investeringsagenda voor 30 jaar iets zal opleveren.

Urgente thema's bij alle gemeenten: **overgewicht** (kinderen en ouderen), **middelengebruik** (mede i.r.t. mentale gezondheid), **vergrijzing** (i.r.t. mentale gezondheid en eenzaamheid), **sociale cohesie/** weerbaarheid in de wijken.

Kinderen en ouderen met overgewicht is een belangrijk en urgent vraagstuk. Dit los je niet op met wat losse interventies, als ouders niet in staat zijn een voorbeeldrol te vervullen. Je moet opboksen tegen de krachten in de samenleving (zie boven, ongezond voedselaanbod overal).

Daarnaast is vergrijzing een belangrijk thema. Zo lang mogelijk vitaal thuis wonen betekent (ook) dat je maatregelen moet nemen op het gebied in de directie leefomgeving van ouderen. In 2041 is bijvoorbeeld 46% van de huishoudens in Stadskanaal 65+ (nu 35%), Stadskanaal loopt landelijk voorop op het gebied van vergrijzing. De arbeidscapaciteit (ook op het gebied van zorgverleners) neemt af. Stadskanaal is een dunbevolkt en beslaat een groot geografisch, uitgestrekt gebied (dit geldt voor de veel Groninger gemeenten). Er zijn weinig faciliteiten en voorzieningen binnen het Westerkwartier. Voorzieningen in dorpen verdwijnen en de afstand tot voorzieningen is groot. Veel inwoners vertrekken uit de gemeente.

Dit betekent dat je voorzieningen moet clusteren. Dat gebeurt nu al, wijkverpleegkundigen gaan centraliseren. Je moet dus als gemeente zaken aan elkaar verbinden en een Health in all Policies werkwijze invoeren.

Armoede leidt (ook) tot grote gezondheidsopgaven: ongezond eten, middelengebruik, bewegingsarmoede, overgewicht en mentale problemen. Een kwetsbare groep voor wie de stad te duur is geworden vertrekt en komt in het nabijgelegen Hoogezand-Sappemeergebied wonen. De leefomgeving waar deze groep terecht komt draagt niet bij aan het stimuleren van gezond gedrag.

2. Leeropbrengsten per thema

Spelen, bewegen, ontmoeten

De eerste bijeenkomst van het leernetwerk rond dit subthema in de Skills Garden in Veendam oogstte alom enthousiasme. Met name de inbreng vanuit de wetenschap (de onderzoeksvragen, andere manier van denken van Simone Caljouw/Gedragswetenschapper RUG/UMCG) leidde tot nieuwe inzichten bij veel gemeenten. Voorbeeld: de inzichten over 'spelaanleidingen' voor kinderen, de tot speelsheid leidende elementen in een omgeving om te hinkelen, springen, klimmen etc.

Dat was waardevol en van deze kennis zou meer gebruikt gemaakt kunnen worden. Het fysieke domein kijkt vooral vanuit de invalshoek dat het rendabel moet zijn naar voorzieningen op het gebied van spelen, bewegen, ontmoeten.

Op het gebied van gezonde schoolpleinen is er nog een wereld te winnen. Nu is het aan de school zelf of ze het plein willen aanpakken. Er is sprake van een kennislacune: behoefte aan kennis over hoe je er voor kunt zorgen dat scholen hiermee aan de slag gaan en het betonnen plein om te vormen tot een gezond plein.

Enkele andere inzichten, eye-openers ten aanzien van het subthema 'spelen, bewegen, ontmoeten' waren dat 'vergroenen' niet automatisch tot meer bewegen of spelen leidt. Dit geldt ook voor aanleg van sportparkjes e.d. Het aanpassen van de omgeving om gezond gedrag uit te stimuleren betekent dat er ook geïnvesteerd moet worden in voorlichting, informatie e.d. Dit bleek bijvoorbeeld uit een sessie met jongeren: zij wilden graag een *overdekte* ruimte om elkaar te ontmoeten. Groen heeft (ook) een connectie met klimaatadaptatie (hittestress, neerslag etc.) Deze integrale benadering ten aanzien van het aanpassen van de openbare ruimte in relatie tot gezondheid was er nog niet binnen de gemeente.

De kennis uit LEGrO biedt ook concrete handvatten voor een effectievere samenwerking met het fysieke domein. Het feit dat gezondheid nog niet is doorgedrongen tot de haarvaten van het fysieke domein heeft ook te maken met de forse bezuinigingen in 2019 op het onderhoud van de openbare ruimte. Wellicht biedt Nij Begun nieuwe kansen. Hetzelfde geldt voor de Omgevingsvisies. Stadskanaal: door de bewustwording van het belang van het thema gezonde leefomgeving is gezondheid goed in de Omgevingsvisie van Stadskanaal terecht gekomen: een leefomgeving die uitnodigt tot spelen, bewegen, ontmoeten, die klimaatadaptief is e.d. en het vanuit NPG-middelen gefinancierde onderzoek dat de Aletta Jacobs School of Public Health doet naar de mogelijkheden om het omgevingsrecht aan het gezondheidsrecht te verbinden - zodat er een steviger juridisch kader ontworpen kan worden – biedt mogelijk ook kansen

Gezonde voedselomgeving

De leeropbrengsten ten aanzien van het subthema gezonde voedselomgeving zijn wat lastiger te benoemen omdat veel mogelijke interventies buiten de invloedssfeer van gemeenten liggen, aldus het merendeel van de geïnterviewde gemeenten. De sturingsmogelijkheden zijn op dit moment beperkt, het wachten is om de Omgevingsvisies, aanvullende wetgeving en de landelijke voedselwet. Verder is het belangrijk dat er zowel vanuit het fysieke als sociale domein beleidscapaciteit wordt ingezet op 'gezonde

voedselomgeving. Gemeenten kijken uit naar de landelijke voedselwet, een verbod op fastfoodketens in de buurt van scholen, reclameverbod kindermarketing etc. Gemeenten krijgen straks meer instrumenten om te sturen. Van belang om nu al na te denken over wat we hiermee willen verankeren in het nieuwe gezondheidsbeleid. Na de zomer wordt er vanuit de landelijke Citydeal voedsel een bijeenkomst georganiseerd over de nieuwe voedselwet en medewerkers van gemeenten.

In 2027 moeten alle gemeenten een Omgevingsvisie hebben, nader uit te werken, ook binnen de regionale samenwerking: hoe landt gezondheid bij de Groninger gemeenten in de Omgevingsvisies/

Gebrek aan personele capaciteit is een belemmerende factor, Het onderwerp gezonde voedselomgeving is lastig weg te zetten binnen de gemeentelijk organisatie, het heeft op dit moment onvoldoende bestuurlijke prioriteit. Focus ligt op het beschikbaarheid en toegankelijkheid van de zorg.

Het thema voedselomgeving is weliswaar nog geen onderdeel van beleid van alle Groningse gemeenten maar LeGro zorgt wel voor meer bewustwording dat dit een belangrijk thema is.

Winst waren de 'spin offs' van LEGrO: Gronings Feestmaal en de structurele samenwerking die door het leernetwerk ontstond tussen de gemeente Groningen, gemeente Westerkwartier, Haznehogeschool en RUG aletta). De opbrengsten van de leersessies over voedselomgeving werden (in combinatie met de opbrengsten van de landelijke Citydeal) verankerd in beleid van de actieve gemeenten op dit gebied.

Het ontbreekt op dit moment binnen het sociaal domein aan kennis over de mogelijkheden die de Omgevingswet biedt waardoor er mogelijk kansen onbenut blijven. Want er zijn wel degelijk mogelijkheden op het gebied van vergunningen, weren van fastfoodketens e.d.

Participatie is bij voedsel(omgeving) en BSO zijn lastiger vorm te geven; de ervaren noodzaak en urgentie bij inwoners om over dit onderwerp mee te denken is niet echt hoog. Hetzelfde geldt voor het gezonder maken van het aanbod bij (sport)verenigingen, buurt- en dorpshuizen. Het is taai om het gewenste beleid naar de praktijk te krijgen. Behoefte aan passende kennis op dit gebied.

PM Midden-Groningen heeft de hoogste snackbardichtheid heeft van de provincie Groningen. Midden-Groningen kijkt dus uit naar de opbrengsten van het onderzoek dat vanuit de Aletta Jacobs School of Public Health wordt gedaan naar de aanvullende kansen die aanvullende wet- en regelgeving rijk en gemeenten kunnen bieden. In dit vanuit NPG-gelden gefinancierde onderzoek worden het bestuurs- en omgevingsrecht gekoppeld aan het gezondheidsrecht. Eind dit jaar worden de eerste resultaten verwacht en gedeeld. Op dit moment werkt Midden-Groningen met kleine stapjes aan een gezondere voedselomgeving (ontwikkeling moestuinen in samenwerking met de buurt) e.d. Bij de ontwikkeling van nieuw beleid trekt het sociale domein aan de voorkant op met het fysieke domein vanuit de HIAP-strategie.

Gemeente Groningen en het Westerkwartier hebben als enige Groninger gemeenten een integrale Voedselvisie en beleid.

De sociale implicaties van rookverboden

Op het gebied van middelengebruik hebben alle gemeenten beleid ontwikkeld. In samenwerking met de GGD is hierbij een verbinding gemaakt met de resultaten uit het leernetwerk.

De leernetwerksessies over de sociale implicaties van rookverboden werden hoog gewaardeerd en leverde interessante nieuwe inzichten op, over wat wel en niet werkt als je gedrag wilt veranderen. HANNN en VNN waren bij de voorbereiding betrokken. De bus was een mooi vehikel om in gesprek met de doelgroep (jongeren) te komen. De ingang naar de doelgroep werd via de jongerenwerkers gevonden. De koppeling met Gezonde Huiskamerbus (die vanuit het oogpunt van preventie mede op scholen wordt ingezet om met de doelgroep in contact te komen) wordt unaniem zeer gewaardeerd door gemeenten.

Vapen kwam op, gemeenschappelijk werd de urgentie gevoeld om dit tegen te gaan. De urgentie werd onderstreept door de verhalen van jongeren tijdens een van de leersessies. De sessie over framing & nudging bood een verfrissend inzicht in hoe je roken kunt ontmoedigen. Ook de uitkomsten van een onderzoekje van studenten die ouders hebben bevraagd leverde inspiratie op voor toekomstig beleid,

3. Wat gebeurt er al?

Rookverboden rond gemeentegebouwen, rookvrije bushaltes, rookvrije sportverenigingen. Rookvrij is onderdeel van beleid. Rookvrij beleid is in samenwerking met GGD en VNN actief ingezet, aan medewerkers worden SMR-cursussen aangeboden.

Westerwolde verkende de juridische mogelijkheden voor het ontwikkelen van rookvrije gebieden met studenten van de Hanzehogeschool. De leernetwerksessie met hoogleraar Brigit Toebes, die het onderwerp gezonde leefomgeving vanuit het recht en De Rechten van het kind aanvloog, was een eye-opener voor politiek om echt stappen te zetten t. a.v. gezondheidsbescherming (roken). Breedte geven of ook vanuit verantwoordelijkheid EUR en VN rechten van het kind. Daarmee voor roken politiek overstag.

Een van de grote vraagstukken waar we allemaal mee te maken hebben is het waterbedeffect: je verbiedt roken op bepaalde locaties en vervolgens verplaatsen de rokers zich naar een andere plek, met als gevolg nieuwe overlast. Door de wettelijke verplichting om schoolpleinen rookvrij te maken zijn conciërges het zicht op de rokers kwijt. Nieuw inzicht is dat het beter werkt en minder overlast oplevert als je op schoolpleinen wel een faciliteit voor rokers moet bieden, dat werkt stigmatiserend, je wilt daar niet staan.

Verder: De GGD is partner in LEGrO en vervult een sterke rol in de aanpak van middelengebruik en overgewicht. GGD helpt dus bij beleid naar uitvoering te brengen.

Bijzondere aandacht voor VO-scholen. Roken neemt qua prevalentie af, maar het vaperen neemt toe. De wens is om deze trend om te buigen. Opmerkelijk is dat er in de grensregio een levendige handel in vapes is. Ouders die samen met hun kinderen een illegale handel hebben opgezet wordt als voorbeeld genoemd om de ernst van de situatie te benadrukken. Vooral vaperen in VO, mogelijk ook al start in groep 7 en 8. Het gemeentebestuur heeft een sterke wens om hier iets aan te doen.

De Groningse JOGG-gemeenten hebben ten aanzien van gezonde voedselomgeving met name beleid voor het gezonder maken van de horeca van (sport)verenigingen, buurt- en

dorpshuizen en de eigen kantines. Ook wordt het thema voeding binnen OKO (Opgroeien in een Kansrijke Omgeving). geagendeerd. Bij evenementen gaat het gemeenten het gesprek over gezonde horeca aan.

Verder worden er via Tijd voor Toekomst gezonde schoollunches aangeboden, dat zijn effectieve maatregelen die voor de lange termijn worden gefinancierd (Nij Begun).

Belangrijk dus om te focussen op wat wél kan, het vergroten van een gezonder, betaalbaar aanbod. 'Bemoeien' met de (op)voeding van een opgroeiend kind vanuit school ligt gevoelig, ook in Oldambt. Het wennen aan de samenstelling gezonde schoollunches had enige tijd nodig.

4. Negatieve punten

Er wordt veel georganiseerd en dan is er onvermijdelijk overlap. Er zijn veel overlegstructuren o.a. met andere gemeentes, waar je heel goed dit soort thema's kunt aankaarten. De timing van de georganiseerde LEGrO sessies was niet altijd perfect, maar is ook niet altijd te voorkomen.

Probeer in de toekomst nog meer te koppelen en aan te sluiten bij bestaande structuren als mensen toch al bij elkaar komen.

IV. Vooruit kijken

1. Kennislacune

Algemeen

Van belang om op basis van de evaluatie kennis te ontwikkelen over een actiegericht vervolg van het leernetwerk.

Gemeenten kijken uit naar de uitkomsten van het onderzoek van Aletta over wat er op het gebied van wet- en regelgeving aanvullend mogelijk is om de leefomgeving gezonder te maken.

Een andere vraag is welke wegen je binnen het fysieke domein moet bewandelen om maatschappelijke opgaven geadresseerd te krijgen. Gemeenten werken steeds meer gebiedsgericht en de verbinding tussen fysiek en sociaal zou binnen het gebied gerealiseerd moeten worden. Hier is nog een wereld te winnen. Gezondheid wordt nog te vaak gezien als 'iets extra's', dat ook nog geregeld moet worden in de openbare ruimte, terwijl de openbare ruimte al aan zoveel regels moet voldoen. Hoe zorg je er voor dat alles in elkaar grijpt? (HiaP: wonen, werken, spelen, bewegen, ontmoeten, vergroenen, mobiliteit, gezonde voedselomgeving e.d.). De Omgevingvisies zouden hiervoor het kader moeten vormen.

- Hoe laat je gezondheid in alle beleidsdomeinen terugkomen (HiaP)?
- Ten aanzien van de inrichting van een gezonde leefomgeving / gezonde inrichting van de openbare ruimte mist er kennis. Hoe doe je dat goed? Veel Groninger gemeenten bestaan uit uitgestrekt land en beslaan een groot gebied. Voorzieningen zijn niet geclusterd. En betere samenwerking tussen fysiek en sociaal is hierbij cruciaal.
- Hoe krijg je inwoners mee?
- Hoe verbeter je de Gezondheidsvaardigheden van inwoners?
- Wat is de motivatie om aan gezondheidsverbetering te doen. Wat zijn de belangrijkste drijfveren om ongezond gedrag te veranderen. Wat houdt mensen tegen, sluit het aanbod wel goed aan bij de behoeften van mensen? Etc.

- Voedseleducatie en voedselvaardigheden. Ook bijv. t.a.v. de kennis bij instanties zoals GGD/consultatiebureau: wat zijn de voedselvoorschriften voor baby's van 8 maanden? De GGD zou hier een duidelijkere rol in kunnen pakken.
- Behoeftte aan specifieke expertise op gebied van spelen, bewegen, ontmoeten.
- Welke mogelijkheden biedt de Omgevingswet om de leefomgeving gezonder te maken.
- Mentale gezondheid raakt ondergesneeuwd.

2. Netwerksamenwerking

Belangrijk dat het netwerk er is, heeft een lange adem nodig, een netwerk moet je opbouwen en ontwikkelen. De communicatie rond LEGrO was in het begin niet altijd even duidelijk, de afzender van de uitnodiging, waar LEGrO precies binnen de regionale samenwerking is opgehangen. Dat is inmiddels verbeterd: Gezond Groningen heeft een huisstijl en de Campagne die Studio Plakband heeft ontwikkeld is inmiddels van start.

De praktijkvoorbeelden in de leersessies zijn waardevol en inspirerend. LEGrO heeft vooral de blik verruimd, je legt gemakkelijk contacten bij de leernetwerksessies, je doet ideeën op, je leert nieuwe dingen, je ziet elkaar, je belt elkaar gemakkelijker, het heeft dus zeker bijgedragen aan de ontwikkeling van het netwerk en het onderlinge vertrouwen.

Het netwerk brengt de kennisinstellingen dichterbij, het verlaagt de drempel om contact op te leggen. Door de netwerksamenwerking stuitte Het Hogeland op de leerateliers van de Hanzehogeschool, startte het Westerkwartier een samenwerking met de Hanzehogeschool en benaderde Westerwolde de RUG (AJSPH) om met studenten de juridische mogelijkheden voor een rookvrij omgeving in de gemeente te verkennen

De sessies dragen ook bij aan contactonderhoud, het werkt verbindend op thema's en je netwerk wordt hierdoor groter. Je weet op den duur mensen precies op thema, functie en achtergrond te vinden. De opzet van de leersessies heeft dus goed gewerkt.

Vervolg: er is inmiddels een werkgroep in opdracht van de GGD die een aan een meerjarenplan zal opleveren waarin de kennis die binnen LeGro is opgehaald een plaats krijgt. Het thema Veilige en gezonde leefomgeving is structureel opgehangen binnen Gezond Groningen.

3. Wensen

Behoeftte aan samenhang tussen vraagstukken en domeinen en de doorwerking van beleid in andere gebieden/domeinen.

- **Wat wordt gemist is het collectieve**, met alle gemeenten aan beleidsontwikkeling rond een thema en. Er wordt niet altijd structureel gebruik gemaakt van elkaars kennis. Behoeftte aan een kartrekker. Een collectieve aanpak zou vanuit Gezond Groningen moeten worden georganiseerd(GG).
- Bij veel gemeenten leeft de wens om **meer vanuit de samenwerking in de regio gezamenlijke kaders te ontwikkelen om de APV aan te passen** met als doel de leefomgeving gezonder te maken.

- We moeten de **GGD hierin ook goed positioneren** en gebruiken. GGD biedt zich aan, heeft veel expertise. Gaat het bij GGD over gezonde leefomgeving, dan gaan in de praktijk vaak alleen de collega's uit fysiek domein erheen. Men moet elkaar (beter) zien te vinden.
- Behoeft om **meer zicht te krijgen op wat er in het fysieke domein gebeurt en hoe je daar vanuit het sociale domein meer grip op kunt krijgen**.
- Veilige en gezonde leefomgeving met de daarbij horende voorzieningen in relatie met de woningbouwopgave. Het sociale domein heeft een ander belang als het fysieke domein. Hoe vind je daar een evenwicht in?
- **Behoeft om een beter zicht krijgen op wat wettelijk gezien wel en niet mogelijk is om de ongezonde leefomgeving te kunnen aanpakken**. Deze vraag is onderwerp van het onderzoek dat de Aletta Jacobs School of Public Health doet (voortvloeiend en aansluitend bij LEGrO) naar de mogelijkheden die een koppeling van het bestuursrecht (omgevingswet e.d.) aan het gezondheidsrecht. Dit onderzoek zal nieuwe kennis opleveren over de mogelijkheden die wet- en regelgeving gemeenten kan bieden. Prof.dr.mr.Brigitte Toebes deed daar al vooronderzoek naar en belichtte tijdens één van de leersessies dat wetgeving op gebied van voedselomgeving gatenkaas is, er zijn veel kansen die niet worden benut. Inmiddels is er een vervolgonderzoek gestart.
- Behoeft aan een regionaal plan voor een rookvrije generatie, het is niet effectief als alle gemeenten zelf het wiel moeten uitvinden.
- Belangrijk om ook de opbrengsten vanuit de Citydeals gezonde en duurzame voedselomgeving en de daaraan verbonden lobby richting Den Haag bij LEGrO te betrekken. Groningen voert een externe lobby 'gezondheid'. Dat pakken we ook op, op gebied van voedsel (omgeving) richting Den Haag.
- Behoeft aan **goede voorbeelden op het gebied van voedseltransitie** (PM Citydeal Voedsel en de bijeenkomst die Maud organiseert!)
- Het zou interessant zijn op zoek te gaan **naar de grootste gemene deler waaronder je alle verschillende belangen inzake gezonde leefomgeving in kan verenigen**. Bijvoorbeeld: Kinderen laten opgroeien binnen een veilige en gezonde omgeving.
- Behoeft aan de ontwikkeling van regionaal beleid dat lokaal wordt ingekleurd
- Behoeft aan meer aandacht voor de verbinding tussen Gezonde Leefomgeving en mentale gezondheid.
- De **vindbaarheid en deelbaarheid** van best practices en de webinars zou verbeterd kunnen worden.

- Afspraken over rookvrij, gezonde keuzes in horeca van kantines van verenigingen e.d.) opnemen in de subsidievoorwaarden. Dit zou binnen Gezond Groningen met de tien gemeentes kunnen worden uitgerold.

V. Aanbevelingen

Er zijn veel kansen om de thema's en leeropbrengsten van LEGro verder te ontwikkelen maar hiervoor is een verbindende schakel nodig. Bovenstaande wensen leiden tot de volgende aanbevelingen:

- Veranker de leeropbrengsten van LEGro binnen Gezond Groningen.
- Maak gezondheid voorwaardelijk voor al het beleid (HiaP), brede welvaart als satéprikker. Gezondheid wordt nog steeds te weinig expliciet gemaakt in gemeentelijk beleid. De oprbengsten van LEGro zouden kunnen worden gebruikt om hier iets aan te doen.
- Betrek de leefbaarheidsadviseurs, buurtwerkers en de dorpen-contactfunctionarissen bij het netwerk. Deze collega's staan dichtbij de inwoners en kunnen een brug slaan tussen de twee domeinen. Deze sleutelfiguren halen veel praktijkkennis op en hebben dagelijks contact met buurtwerkers en inwoners uit de dorpen. Hier kunnen we als LEGro rekening mee houden; uitvoering dus mogelijk ook betrekken bij het eindsymposium.
- Betrek het fysieke domein te bij de leeropbrengsten van LEGro. GGD signaleert het ontbreken van samenwerking tussen fysiek en sociaal ook en neemt dit mee als aandachtspunt naar de Meerjarenagenda. Samenwerking fysieke-sociaal domein verbeteren: verschil in taal en in tempo. Vanuit het fysieke domein wordt vaak reactief gewerkt, iets fixen als zich al iets heeft voorgedaan. Focus eigen onderdelen, waardoor er minder oog is voor wat er buiten jouw scope nog meer gebeurt. Gezondheid is een mooi thema om daar vanuit diverse invalshoeken en beide domeinen je rol te pakken, bijvoorbeeld ook bij de implementatie van Omgevingswet, - plannen en -visie, dat is aanknopingspunt.
- Ontwikkel een regionaal gezondheidsbeleid.
- Vanuit het gezondheidsbeleid leeft in Oldambt de wens om (samen met de regio) te focussen op het recht op gezondheid, kinderen beschermen voor ongezondheid. Het toekomstbeeld dat de VTV schetst voor 2050 is al werkelijkheid in Oldambt. Dat zouden we veel harder van de daken moeten schreeuwen.
- Werk rond het thema gezonde leefomgeving dit thema 1 dag per maand met alle gemeenten op 1 locatie samenwerken, mét de GGD. Dat geeft energie. Regionale werkgroepen inrichten? Dan kan ook op meerdere beleidsterreinen. Daar APV bespreken, wat kunnen we samen; regionaal beleid, daarna lokale kleur.
- Dus: maandelijks themadag, regionaal beleid ontwikkelen en als gemeente het deel eruit halen waar je verder mee aan de slag kunt. We lopen allemaal tegen dezelfde dingen aan.

Bij Oldambt leeft de wens om bijv. sport en bewegen op te nemen als gratis aanbod / voorziening Net als onderwijs. Ook omdat sport jeugd – en volwassenfonds niet afdoende is.

- **De wensen ten aanzien van het slotsymposium:** houd het zo concreet mogelijk, behoefte aan best practices en concrete handreikingen voor het gezonder maken van de leefomgeving

VI. Afsluitend, te doen

Kansen

provincie aanhaken, haakjes met MJP GGD, Omgevingsvisies, Nij Begun, NPG, Citydeals, RAAK-programma's voedsel.

GO Noord!

PM RIVM, GGD en Hanzehogeschool ontwikkelde GO! Noord methodiek, een gevalideerde methode om de leefomgeving samen met bewoners gezonder te maken. Er doet zich nu vanuit het LEGrO-netwerk een mooie kans voor om de leeropbrengsten vanuit twee ZonMw-projecten met elkaar te verbinden. LEGrO biedt een uitgelezen voedingsbodem voor GO! Noord.

Bij het werken met de GO! methodiek kunnen studenten worden ingezet.

IWP Meer Gezonde Jaren Appingedam

IWP Meer Gezonde Jaren Appingedam, onderdeel daarvan zijn onderzoekers en studenten vanuit de Hanzehogeschool (onder andere ook Voeding en Diëtetiek). Vanuit citizen science werkt deze groep samen met inwoners om gezamenlijke ideeën te ontwikkelen en dorps- en wijkplannen uit te werken in aansluiting op de wensen en mogelijkheden van inwoners. Het is immers belangrijk om in een prettige en gezonde leefomgeving te wonen. Samen met inwoners aan de eigen omgeving werken uit zich vooral in het thema spelen, bewegen en ontmoeten, o.a. terug te zien bij (her)inrichting van wijken en bij bijvoorbeeld de ontwikkeling van de Stadstuin (moestuin), ook voor scholen. Het initiatief (IWP) is ontstaan in samenwerking met HANNN en Blue Zone. Via NPG zijn er speel- en beweegparken in en om Appingedam aangelegd op basis van ideeën van inwoners.

Qua timing rondom dit soort initiatieven bij nieuwe/ hernieuwde wijken is het nog zoeken: Wanneer sluit je aan, vaak is de bouwurgentie hoog en ben je met HiaP aan de late kant. Dus het is belangrijk om bij de planfasering/ omgevingsplannen gezondheid mee te nemen (good practice Suikerzijde, Groningen stad).

In bestaande wijken en dorpen gebeurt ook veel, inwoners gaan zelf aan de slag met hun gezonde leefomgeving. Er zijn ook veel initiatieven ontstaan vanuit het gebiedsgericht werken, waarin vanuit wijk- en buurtbudgetten van onderop mooie zaken gebeuren. Dan is er vaak minder druk en kunnen initiatieven zich over langere tijd ontwikkelen.

IWP is continue in beweging, en is een interessante manier om te werken. Eemsdelta krijgt verrassend genoemd (nog) niet veel vragen van andere gemeenten over deze werkwijze met/ in een IWP.

Dat kan komen doordat er in verschillende tempo's zijn in de ontwikkeling van (beleids)plannen. Tegelijkertijd geven gemeentes verschillende invulling aan thema's en werken ze toch veelal op projectbasis in plaats van buiten de lijntjes/beleidskaders. Uit het werken binnen IWP MGJA in Eemsdelta zien we dat we mooie lessen kunnen leren. Deze lessen kunnen richting geven aan vraagstukken bij andere gemeenten. **Het zou binnen LEGrO**

interessant zijn om deze leerelementen te delen, bijvoorbeeld via de website van Gezond Groningen of tijdens het eindsymposium in een LEGrO-workshop.

PM

In Oldambt is er naast de gebiedsregisseurs is een projectleider gebiedsgericht werken is aangesteld. Een belangrijke impuls om integraler naar het ontwikkelen van een gezonde leefomgeving te kijken.

Het leefstijlzorgloket wordt door een aantal gemeenten als een stap in de goede richting gezien om hier iets aan te doen. Leefstijl via het ziekenhuis aanpakken, doorverwijzen naar leefstijlcoaches gaat mogelijk wél werken. Bij heftige 'life events' - ernstige ziektes die in het ziekenhuis worden behandeld - kijken Inwoners in dit gebied kijken nog tegen 'een witte jas' op, "als de dokter het zegt..." Er kan beter gebruik worden gemaakt van de autoriteit van de arts.